

İSMET ÖZEL'İN "CELLADIMA GÜLÜMSERKEN ÇEKTİRDİĞİM FOTOGRAFIN ARKASINDAKİ SATIRLAR" ŞİİRİNE PSİKANALİTİK, BİR YAKLAŞIM

THE LINES BEHIND İSMET ÖZEL'S "PHOTOGRAPH TO MY EXECUTIVE SMILE" A PSYCHOANALYTICAL APPROACH TO POETRY

Güler KÜÇÜKEROĞLU

Başak Eğitim Kurumları, glrkucukeroglu@gmail.com

10.33537/sobild.2023.15.1.7

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 16.09.2023

Kabul edildiği tarih: 14.11.2023

Article Info

Date submitted: 16.09.2023

Date accepted: 14.11.2023

Anahtar sözcükler

Psikanaliz, Edebiyat, İsmet Özel, Freud, Jung

Keywords

Psychoanalysis, Literature, İsmet Özel, Freud, Jung

Öz

Edebiyatın asıl amacı olan insan ruhunu anlama ve anlatma gayretine büyük katkısı olan psikanaliz, sanatçının eserinden hareketle, sanatçıyı bir danışan konumuna getirmektedir. Sanatçının ağzından ya da ruhundan dökülen sözcükleri yorumlamak suretiyle, insan ruhunun gizli dinamiklerine ulaşmaya çalışır. Bu dinamiklerin büyük sanatkarların eserlerinde benzerlik göstermesi, insan ruhu her yerde bir ve aynıdır algısını temellendirir. Freud'un temelini attığı psikanaliz, nevrozların tedavisine dayanır. Bu noktada nevrozların yazarın bilicisini yansıtmaya tezi ileri sürülmüştür. Yine Freud'un madde korunumu yasasını temel olarak savunduğu ruhta da bir korunum olduğu ve tepkimelerin maddede olduğu gibi her zaman aynı sonucu verdiği anlayışı edebiyat ve psikanaliz arasında kopmaz bir bağ kurmuştur. Bu bağ insanı anlamak ve anlamdırmak adına birçok araştırmanın önünü açmıştır. Bu çalışmalardan en önemlisi Carl Gustav Jung'un kurtuğu arketipsel eleştiridir. Arketipsel eleştiri, Carl Gustav Jung'un analitik psikolojisine bağlı olarak gelişen, sanatı arketipik imgelerin ifadesi olarak gören esere dönük bir kuramdır. Jung arketip kavramıyla Freud'un bireyi hedefleyen bilinçdışı anlayışını ataların zihinleriyle birleştirir. Ve önmüzdde hemen her sanatkârda tekrar eden belli kavramlar ve anlamlarıyla örülmüş, yorumlanabilir bir hazine bırakır. İş bu niyetle Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerinden İsmet Özel'in bir şiirinden hareketle psikanalitik incelemesi Jung'un analitik psikolojiden hareketle kuramlaştırdığı arketipsel eleştiri bağlamında yapılmaya çalışılacaktır.

Abstract

Psychoanalysis, which contributes greatly to the understanding and effort of the human soul, which is the main purpose of literature, is an apparent characteristic of the artist, based on the artist's work. He tried to reach the hidden dynamics of the human soul by narrating what came from the artist's mouth or soul. These dynamics differ in the works of great artists, grounding the perception of the human soul as one and the same everywhere. Psychoanalysis, endowed by Freud, is based on the treatment of neuroses. In this position, the thesis has been put forward that neuroses reflect the unconscious of the author. Again, Freud's understanding that there is a conservation in the soul, which he advocated based on the law of matter conservation, and that reactions always produce the same results as in objects, established an indissoluble bond between literature and psychoanalysis. This bond can educate people and has paved the way for many students to understand. The most important of this freedom is the archetypal criticism established by Carl Gustav Jung. Archetypal criticism, a development based on the analytical psychology of Carl Gustav Jung, is a theory that turns art to the work that appears as the expression of archetypal symbols. With the concept of archetype, Jung takes Freud's individuals and combines his understanding of the unconscious with the minds of the ancestors. And immediately before us is an interpretable treasure filled with certain concepts and their meanings that repeat it in the artist. With this intention, based on a poem by İsmet Özel, one of the important names of Turkish Literature, the psychoanalytical analysis will be tried to be carried out by the archetypal criticism that Jung theorized based on analytical psychology.

Giriş

Ve işkencesi altında insanoğlunun dili tutulduğunda

Tanrı bana nasıl acı çektiğimi anlatmayı bahsetti¹

İnsanlığın yaşamı anlama ve adlandırma çabası yüzyılların yazgısıdır. İnsanlık bu anlam arayışının ilk ürünlerini mitolojik hikâyelerle vermiştir. Mitolojik hikâyeler evrenin varoluşu, devamı, insanın onun içindeki yer ve görevleri, yaşam seyrinin sonu ve evrenin sonunu konu alan sayısız ürün vücuda getirerek bilme ihtiyacını gidermeye çalışmıştır. Bilinmezler içindeyken kaos içinde olan yaşam ancak onun bilgisine sahip olduğunda kosmos haline dönüşür.

Milattan önce yaklaşık beşinci yüzyılda dünyanın her yerinde, bir anda ortaya çıkan felsefe anlayışı ise mitolojinin ve dinlerin dogmatik inançlarını sorgulama ihtiyacı ile bilinen dünyanın farklı bir yüzü olabileceğini iddia etmiş ve sayısız farklı düşünme etkinliği ile aynı problemleri ele almıştır. Doğanın yapısı, ruh madde ilişkisi, evrenin başlangıcı ve sonu bu kez rasyonel düşünce çabası ile keşfedilmeye çalışılmıştır.

Felsefenin öncüsü olduğu bilim ise tüm bu sorunları alanlara pay etmiş ve her biri kendi içinde tutarlı ve kanıtlanabilir bilgi sistemlerinin önünü açmıştır. Nihayetinde amaç hiç değişmemiş, hemen her türlü etkinlikle insanın yaşam yazgısı anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Nihai olarak birbirinden ayrılmayan bu alanlar özellikle psikoloji bilimine katkı sağlamıştır.

Freud'dan önce psikoloji biliminin kurucusu kabul edilen Wundt, bilinç psikolojisi çalışmalarıyla ardılları davranışçı psikoloji, bütünlük psikolojisi gibi akımlarla psikoloji biliminin gelişmesine katkı sağlamıştır. Freud'un en büyük keşiflerinden biri şairlerin insan ruhunu kendisinden önce keşfettiğini söylemesidir. Bu söylem psikanalizi klinikten dışarı taşıyarak daha geniş bir inceleme alanının doğmasını sağlamıştır. Psikobiyografi türünün ilk örneğini Leonardo Da Vinci incelemesi ile veren Freud sanatçıların sıradan insana göre görülebilen gözlerinin tariflerini inceleyerek ruhsal dinamikleri kuramsallaştırmaya çalışır.

17. Yüzyılda Fransız Kimyacı Antoine Lavoisier hiçbir şeyin vardan yok edilemediğini ve hiçbir şeyin yoktan var edilemediğini ortaya koymuştur. "Freud madde gibi insan davranışının da enerjinin korumu özelliği taşıdığına inanmıştır."² Freud için ilham kaynağı bu korunum yasası psisik determinizm olarak Freud tarafından savunulmuştur. Ruhsal süreçler karakter oluşumunu etkiler. Belli tepkimelerle – hayatta yaşanan olaylar- her zaman aynı sonuçları – karakter özellikleri- verir.

¹ Sigmund Freud, *Sanat ve Edebiyat*, Çev. Emre Kapkın&Ayşen Tekşen, Payel Yayınları, 2016, İstanbul, s.128

² Robert W.Crapps, *Psikanaliz ve Din*, Çev. Ali Ayten, Marife, yıl.4, s.1 bahar 2004, s. 173

"Freud psikanalizin klinik dışında da uygulanabileceğini savunarak bu alanı "uygulanabilir psikanaliz" olarak adlandırmış, biyografin uygulanabilir psikanalizin yöntemine nasıl uyarlanacağı ve bulguların nasıl yorumlanacağına ilişkin ilk örneği Leonardo Da Vinci çalışmasıyla vermiştir."³

İnsan zihninin temel dinamikleri arasında bir uyum olması gerektiğini söyleyen Freud id, ego ve süpereo arasında bir çatışmanın ana yapı olduğuna dikkat çeker. Bir kosmos için her zaman bir kaos ortamı aranır. Ruhumuzun yarattığı bu kaos egonun becerikliliği ile kosmosa çevrilir. Bu süreç sonunda inceleme yapılan tüm o süreçler ile karşı karşıya kalırız. Rüyalar, şakalar, dil sürçmeleri, yanlış anlama veya anlatmalar her biri egonun kurduğu uzlaşma araçlarıdır. Ego baskısı dolayısıyla ortaya atılamayan ve bilinçaltına atılan arzu ve istekler bir şekilde açığa çıkarak katharsis sağlamaya çalışılır.

Aristo'nun Poetika adlı eserinde söz ettiği üzere katharsis "İnsan ruhunu tutkularından arındırmaktır."⁴ Bu terim aynı zamanda psikoterapinin temel aracıdır. Serbest çağrışım adı verilen teknikle hasta özgürce konuşmaya teşvik edilir. Kliniğin dışında sanatsal yaratım için de aynı kavram "baskı altında tutulan dürtülerin düş gücü ve imgelem yoluyla yüceltilmesi ve böylece doyuma ulaştırılması olarak açıklanmaktadır."⁵

Bilinçdışına bastırılmış içeriğin bahsedilen şekillerde dışa vurulamaması durumunda ise kişi rahatsızlık hissetmeye başlar ve bilinç düzeyinde farkında olmadığı savunma mekanizmalarını uygulamaya koyar. Bu mekanizmalardan bazıları şunlardır: Yansıtma kişinin istek ve arzularını başka birinin istek ve arzuları gibi göstermesidir. Yer değiştirme bir nesneye duyulan arzunun ya da öfkenin başka bir nesneye aktarılmasıdır. Ussallaştırma aktarılması sıkıntı verecek olaylara akla yatkın gerecekler bulmaktır. Saplanma kişinin yaşamında sıkıntı veren bir olayın yaşamın ilerleyen dönemlerinde yinelenmesi düş kurma kişiyi gerçek yaşamda doyuramadığı istek ve duygularını gerçekleştirmiş gibi bilinçte canlandırma yüceltme arzu ve isteklerin toplumun kabul ettiği başka alanlara aktarılmasıdır. Sanatsal yaratımda tüm bu süreçlerin tezahürlerini bulmak mümkündür.

Freud'un sanatsal yaratımla temellendirilen psikolojik görüşlerini Carl Gustav Jung daha ileri götürerek mitolojik verilerle ilişkişlendirmiş ve sanatsal yaratımda yer alan kavramların yazarın sahip olduğu

³ Hayriye Yılmaz Odabaşı, *Freud'un Leonardo Da Vinci Eseri ve Psikotarih Üzerine*, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, sayı.11, s.310

⁴ Aristo, *Poetika*, Can Yayınları, Çev. Sami Rifat, İstanbul, 2015, s.13

⁵ Hayriye Yılmaz Odabaşı, , *Freud'un Leonardo Da Vinci Eseri ve Psikotarih Üzerine*, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, sayı:11 s. 325

genlerden, evrenin başlangıcından bu yana aktarılan kodlardan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Bu görüşten hareketle insanlığın ilk üretimleri olan mitlerle ilgili araştırmalarla arketipsel incelemenin önünü açmıştır. “Arketipsel eleştiri yöntemi, yeniden üretilen her eserin bu yaşantılarla kurduğu bağlantının izini sürer. Bu sebeple arketipsel eleştiri eseri anlamlandırmak bakımından evrensel bir bakış açısı sunar.”⁶

“Evrenin var olduğu günden bireyin doğumuna uzanan kolektif bilinçdışı; merkezi güç, hayvan atalarımız, ilkel insan atalarımız, ırk toplulukları, ulus, oymak ve aileye ait içerikler ile doludur. Bilinçli davranışlar olamayan içgüdüler, ölüm, sevgi, korku, cinsellik gibi tüm insanlığa ait ortak hislerin kaynağı bilinçdışıdır ve kalıplaşmış biçimleriyle daima hazır bulunurlar.”⁷ Sanatsal yaratımda tezahürlerini bulduğumuz bu simgelerin dillerin okunması Jung’dan sonra Campbell’in çalışmalarıyla geliştirilmiştir. Dünyanın her noktasından ve kültüründen ele alarak incelediği mitik metinlerle Chambell insan ruhunun temel dinamiklerini yakalamaya çalıştı. İlkel mitoloji, batı mitolojisi, doğu mitolojisi ve yaratıcı mitoloji adlı kapsamlı eserleriyle ilk metinlerden, modern metinlere geniş bir yelpazede insan üretimlerini karşılaştırarak inceledi ve hemen hepsinde aynılık arz eden bir seyri Kahramanın Sonsuz Yolculuğu adlı eserinde ortaya koydu. Campbell’in tüm bu hikâyelerde ısrar ettiği ortak simgelerin okunması ve anlaşılması oldu.

“Fakat ilk önce simgelerin dilbilgisini öğrenmeliyiz ve ben, bu esrara bir anahtar olarak psikanalizden daha iyi bir araç bilmiyorum. Psikanalizi konuya dair son söz olarak kabul etmesek bile, onun bir yaklaşım olarak iş görmesine izin verebiliriz. Buradan hareketle atılacak ikinci adım, dünyanın dört bir yanından bir dizi mitle halk hikâyesini bir araya getirmek ve simgelerin kendi adına konuşmalarına izin vermek olacaktır. Benzerlikler hemen gün yüzüne çıkacaktır; üstelik bunlar insanın gezegendeki binlerce yıllık ikameti boyunca yaşayageldiği temel gerçeklerin geniş ve şaşırtıcı biçimde değişmeyen bir ifadesini ortaya çıkaracaktır.”⁸

Arketipsel eleştiriye katkı sağlayan bir diğer isim Nortyp Fry’dır. “Arketipik eleştiri, şiiri, şiir sanatının ve şiir sanatını da bizim medeniyet adını verdiğimiz, doğanın bütünsel, insan taklidinin bir parçası olarak inceler.”⁹ Bu inceleme bizi asla gerçek anlamda sahip olamayacağımız mutlak hakikate yakalaştırabilir.

Gölgelere sebep olanlar belki gerçek dünyanın tezahürleridir.

Arketipsel eleştiri teorisine katkı sağlayan teorisyenlerin her biri farklı alanlarda çalışan uzmanlardır. Jung psikiyatır, Campbell mitolojist, Frye edebiyat eleştirmenidir. Ancak belirtildiği üzere, neredeyse hepsi benzer bir sonuca varır: Mitik düzen, ilksel kalıplar olan arketipler edebi metinlerin bütününde çeşitli maskeler altında ortaya çıkar. Son olarak sadece edebiyatta değil heykel, resim, müzik gibi her türlü yaratımda insan doğasının farkında olmadığı bir takım süreçlerin işlediğini ve bu süreçlerin hemen hepsinde tekrar eden belli kalıplar ve kavramların anlaşılması yoluyla açıklanabileceğini söyleyebiliriz.

Psikanaliz ve Edebiyat

Psikanaliz ve edebiyat ilişkisini bu iki disiplinin malzeme ortaklığında aramak mümkündür. İnsan ruhunun yansımaları olan sanat ve o ruhun temel dinamiklerini bulmak gayesinde olan psikanaliz hemen her alanda birbiri ile içiçe geçmiş halde bulunur. “Cüretkâr biçimde, insanın en soyut tarafını, yani ruhu bilimsel araştırmanın nesnesi haline getiren psikanalizin büyük bir bilgiyi üzerine çekmesi, ana seciyesi merak olan 20. Yüzyılda, birçok insan uğraşısının psikanalizle ilişkilendirilmesinin önünü açmıştır.”¹⁰ Freud’un çalışmalarını temellendirmek için edebi üretimlerden yararlanması psikanalizin temellendirilmesinde edebi üretimlerin yerini ortaya koyar.

Yüzyıllarca süregelen insan özünde iyidir iddialarına sert bir darbe vuran psikanaliz insanı tüm yönleri ile ele almaya çalışır. “psikanalizin insanın biriciklik iddialarına Kopernikle Darwin’in devrimlerinden sonra üçüncü büyük darbeyi indirdiğini bildiren Freud, teorisinin inşa doğasını ve kültürünü anlama noktasında önemli ipuçları temin ettiğini ileri sürer.”¹¹

“Freud sanatçıyı nevrotik bir varlık olarak görür”¹² Sanatsal yaratımın nevrotik sınırdaki bireylerin aKıçmazlarına bulduğu çözüm ve rahatlama aracılığıyla, ağlamaya benzeyen bir biyolojik yapının arınma sahasında ruhsal karşılığı olarak görülebilir. Bunun karşıtı bir düşünce sanatsal yaratıma ilham perdesi çekerek, onu kaynağını yüce olandan alan bir sırlar seçkisi olarak görür.” Geniş kalabalığın ülfet ve ünsiyet perdesiyle üzerini örttükleri zenginlikleri, büyük sırları şairler keşfeder.”¹³ Başka bir deyişle bilimsel bir varlık

⁶ Zeliha ÖZTÜRK, *Yenileşme Dönemi Türk Anlatılarının Arketipsel Eleştiri Yöntemi İle İncelenmesi* (1796-1895), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2017, s. 128

⁷ Hicrani Gümüş, *Arketipsel Eleştirinin Temel Kaynakları*, Gıb Akademi, Cilt/Vol: 1 Sayı/Num: 1 Aralık/December 2021

⁸ Joseph, Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev. Sabri Gürses, Kocabalı Yayınları, 2013, İstanbul: S.15

⁹ Frye, Northrop, *Eleştirinin Anatomisi*, çev.. Hande Koçak, Ayrıntı Yayınları, 2015, İstanbul, 135

¹⁰ Murat Beyazyüz, *Cemil Meriç’in Psikobiyografisi*, Timaş Yayınları, 2016, İstanbul, s.19

¹¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, 2017, İstanbul, s.361

¹² Ali İhsan Kolcu, *Edebiyat Kuramları*, Salkım Söğüt Yayınevi, 2016, Erzurum, s.176

¹³ Nurullah Çetin, *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Akçag yayınları, 2017, Ankara, s.47

kazanmadan önce insan psikolojisi ve onun hemen tüm dinamikleri yazar ve şairler tarafından keşfedilmiştir.

Diğer bir ilişki şekli bir eleştiri kuramı olarak psikanalizdir. “Psikanalitik sanat kuramı yaratmada dış esin yerine kişisel gerilimi koyar”¹⁴ Tüm o yaratıcılığın biricik kaynağı Freud’a göre esin ya da ilham değil farkında olmadığımız psikolojik süreçlerdir. “İyi yürekli tabiat sanatçıya kendisinden bile sakladığı en gizli ruhsal itkileri yarattığı eserler aracılığıyla ifade etme yeteneği vermiştir ve bu eserler de sanatçıya yabancı ve kendileri de kendi duygularının kaynağından habersiz kişiler üzerinde güçlü bir etki yapmaktadır.”¹⁵

Sanat ve edebiyat eserleri ile düşlerdeki yapının benzerliğini erken bir dönemde fark eden Freud, edebiyata dair görüşlerini yaratıcı yazarlar ve uyanıkken görülen düşler başlıklı yazısıyla ortaya koyar. Düşlerin uyanık yaşamda çocuklukta oyunla karşılandığını belirtirken yetişkinlikte bırakılan oyunun yerini düşer ve fanteziler alır. Hiçbir şey yok olmaz yalnızca şekil değiştirir. Fantezi ise oyunun ikamesi görevini görürken bizi şiirin eşliğine getirir. Şiir yetişkinlerin oyunudur.

“Freud edebiyatın fantezi dünyasının hazlarını temsillerle maskeleyerek biçimsel ve biçim üzerinden algılanan bir hazı ortaya çıkardığını düşünür. Çünkü edebi eser arzu edilene kabul edilebilir hale getirir.”¹⁶

Bir arzu giderme olmanın yanında sanatsal eser üretimi kayba karşı hissedilen yasin sanat yapıtıyla sağlanan onarımına dengelir.¹⁷ “Realite ile arası açılan kişi, ruhsal bakımdan bizim için henüz bilmecemsiliğini koruyan sanatçı yeteneği ile donatılmışsa, düşlemlerini hastalık belirtilerine değil de sanat yaratılarına dönüştürerek nevroza yakalanmaktan kurtarabilir yakasını ve bu dolambaçlı yolu izleyip gerçek bağlantısını yeniden kurabilir.”¹⁸

Düşler gibi edebi yaratıma benzeyen başka bir yapı şakalardır. Şakalarda düşlerde olduğu gibi yüceltme görünümündeki yoğunlaştırma, yer değiştirme, zıttıyla maskeleyme görülür. Ancak Lacan’a göre var olan dilin bütün oluşumları bilinçdışı arzuları görünür kılmaz, bazı dilsel kurumlar bilinçdışı arzuyu gizler ve kişiyi hakikatinden uzaklaştırır. İşte bu yüzden önceden hazır sunulu olan dil ve bu dille kurulan söylem insanın gerçek neliğini ortaya koymaz.

Sanatçının çocukluk anıları, bastırmaları ve yüceltmeleri sanat eserinde adeta günah çıkararak rahatlayan bir inanırın sayıp döktükleri şeklinde ortaya

dökülür. Serbest çağrışım metoduyla da karşılanabilecek bu aktarım sanatçının rahatlamasına imkân tanır. “Bilinç boşalımı ve rahatlama, entellektüellerin yoğun ve yorgun zihinlerinin bir dışavurumudur.”¹⁹

Burada dikkat edilmesi gereken dışa vurulmak istenen düşünce, arzu ya da kaygının belli bir siteme büründürülmüş olmasıdır. Bu nokta da sanat eserini rüyalarla aynı düzeye çıkarır. Uyanık olarak görülen rüyalar Freud’un deyimiyle gündüz düşleridir. Sanatçı kendisine ait olmayan kurmaca dünya da baskı altındaki düşlerini toplumun lanetine, dinin gazabına, ailesinin nefretine sebep olmadan ortaya çıkarabilir. Yine de başarılı polisiye yazarlarının katil olması katharsis için sanatsal dışavurumun yeterli olup olmadığını tartışmaya açabilir.

Freud’un bu kavramlarına karşılık olarak Jung kendilik, persona ve gölge kavramlarını koyar. Kendilik kişinin ulaşmak çabasında olduğu persona ve gölge arasında uyum sağlama gayretinde olan pişmiş süreçlerin bütünüdür. Persona ise insan yaşamında dışta kalanların onu algılama şekli olarak değerlendirilebilir. Mesleki statüsüne göre davranış rolü gerektiren bir doktor, makyaj yapmış kadın, tüm sinirine rağmen iyi anne rolünü ideal bulan anne gibi olanı değil olması gerekeni tüm karakter özelliklerimiz Jung tarafından persona olarak adlandırılır. Gölge olarak tanımlanan karanlık tarafısa insanın hayvana benzeyen yanını temsil eder. Bedensel olarak hareket eden hayvan gibi yeme, içime, uyku, cinsellik ve tüm bu alanlarda yer alan istekler bütünüdür.

Tüm bu süreçlerde isimler farklı olsa da anlatılmak istenen kişinin ruhsal süreçlerle uyum içinde olmasının gerekliliğidir. Bu uyum bozulduğunda hastalanan ruh, kendi koruma sistemini ortaya koymuş ve bu uyumu sağlamak adına bazı savunma mekanizmaları geliştirmiştir. Bizim konumuz itibarıyla dilsel üretimlerin yer aldığı sanatsal yaratım bu yaratımda yer alan bazı dinamikler ehemmiyet arz eder.

Bunun dışında psikanalitik eleştiri edebi üretimin değeri ile ilgili bir yargı ortaya koymaz ya da bununla ilgilenmez. Değerli bulunan eseri yorumlama gayesi taşır. Tesir noktasında insan ruhuna tesir eden eseri, kalıcılık değeri ile birleştirerek bu eserin ruhsal yapıda var olan temel dinamikleri ortaya koyduğunu iddia eder. Bu dinamikleri analize tabi tutmak suretiyle insan ruhunun yapısına ulaşmaya çalışır.

Ortaya koyulan üründen hareketle sanatçının psikobiyografisine ulaşmak psikanaliz ve edebiyat ilişkisinin bir başka yanıdır. Bu inceleme şekliyle yazarın ruhsal durumunu ortaya koymak yanında sanat yapıtında var olan karakterleride analize tutabilir. Ve

¹⁴ Nurettin Öztürk, *Psikanaliz ve Edebiyat*, İnsan Bilimleri Araştırmaları, yıl:1, sayı:4, S.20

¹⁵ Sigmund, Freud, *Leonardo Da Vinci*, Oda Yayınları, 2019, İstanbul, s.73

¹⁶ Murat Beyazyüz, a.g.e. s.80

¹⁷ Gamze Boz Sülüoğlu, *Kleinci Psikanaliz Zemininde Çağdaş Sanatta Çirkinlik ve Tezahürleri*, s.351

¹⁸ Freud, *Leonardo Da Vinci*, Oda Yayınları, 2019, İstanbul, s.52

¹⁹ Ahmet Sarı, *Psikanaliz ve Edebiyat*, Salkım Söğüt Yayınları, 2008, Ankara, s.67

esere dönük bir kavram incelemesiyle evrensel bir sembol koleksiyonuna anlam katabilir.

Arketipsel Eleştiri Kuranı Bağlamında İsmet Özel'in Celladına Gülümserken Çektirdiğim Fotoğrafın Arkasındaki Satırlar Şiirinin İncelmesi

Cellada gülümsemek kişinin cellada teslimiyeti ve kaygıdan kurtulması ve varlık düzleminin reddi yani ölüm isteği olarak değerlendirilebileceği gibi, kaygı yaratan bir durumun tersine çevrilmesi olarak da okunabilir. Ölüm korkusu içte bir yüceltmeyle cellada gülümseyen ve yaşamın en olgun çağında ölüme meydan okuyan bir duruş sergilemek ölüm korkusunu yok saymak gayretidir. “ölüm kaygılarının “derinlemesine çalışılması” sonucunda ölümlü yüzleşen kişinin kendi “dünyeviliğini” kavraması söz konusudur.”²⁰ Bu dünyevilik mütavazi bir ağır başlılıkla kabul görmezse çatışma yaratır ve kişi bu uyumu yakalayana dek kendisine dışardan bakma eğilimi geliştirir. Şiirin ileri dizelerinde karşımıza çıkacak ayna motifi bu görüşü destekler.

“Ben İsmet Özel, şair, kırk yaşında.

Her şey ben yaşarken oldu, bunu bilsin insanlar

Ben yaşarken koptu tufan

Ben yaşarken yeni baştan yaratıldı kâinat

Her şeyi gördüm içim rahat

Arketiplerin ardında aranan törensel eylemlerde bazı sayıların ön plana çıktığı ve bu sayıların insan zihninde kalıplaşarak belli anlamlara geldiği bilinir.”²¹ Jung’a göre kırk yaş gençlikle yaşamın son evresine geçiş arsında sınır çizgisidir. Şairin şiirine kırk yaş gibi tüm dinler ve toplumlarca olgunluk yaşı kabul edilen bir yaşta olduğunu belirterek başlaması psikalizin verileri ışığında ulaşılmak istenilene ulaşılmış olmak anlamında bir tamlık ifadesi belirterek, özseverlik olarak yorumlanabilir. Her şeyin başlangıcında ve nihayetinde orada olması bir tür zamansızlık fikrini yansıtırken modern felsefi görüşü işaret eder. Bu görüş dünyanın insanı, insanın dünyayı yarattığı görüşünü ileri sürer. Dünyaya biz mana ve şekil veririz. Yine bu tüm zamanlarda mevcut bulunma anne rahmi, cennet arzusu, acının olmadığı sınırsız haz dünyasına arzu olarak okunabilir. Tanpınar’ın şiirlerinde de karşımıza çıkan bu zamanın bütünlüğü, Otto Rank’ın görüşleri doğrultusunda bazı araştırmacılar tarafından anne arzusu olarak yorumlanmıştır. Bir ölüm olmadan bir doğuş mümkün değildir. Tabiat döngüsünün öngördüğü haliyle, mitolojik metinlerde de kendine yer bulan yeniden doğum arzusu her zaman yok olmanın ızdırabını içerir.

²⁰ Oğuz, Cebeci, psikanalitik Edebiyat Kuramı, İtaki Yay., 2004, İstanbul, s.475

²¹ Zeliha Öztürk, a.g.ç. s. 143

Sözlerim var köprüleri geçirmez

Kimseyi ateşten korumaz kelimelerim

kılıcsızım, saygım kalmadı buğday saplarına

Klasik Türk Edebiyatında kılıç Allah’ın yeryüzüne halife olarak atadığı insanoğlunun sultanların elinde Allah’ın emrinin uygulayıcısı, şeriat nizam ve kanunun devamlılığını sağlayan, ortaya çıktığında fitnenin artık uykuya geçtiği kutsal bir obje mahiyetindedir. Şairin bundan mahrum olması hemen önce desteklenen peygamber kaynaklı ilahi sözlerden mahrum olması, nefesine karşı verdiği savaşta kendisini eksik ve güçsüz görmesidir. “Arketip olarak da kılıcın güneşin gücüne yönelik bir anlamı vardır. Peygamber İsan’ın ağzından bu nedenle kılıç, yani yaratıcı ateş, söz ya da logos çıkar.”²² Güneşin her şeyi aydınlatan ve gerçeği ortaya çıkaran ışığı söz ve kılıç gibi iki sembolle verilmiştir. Şairin farkında olmadığı bir kahramanlık isteği olarak yorumlanabilir.

uçtum ama uçuşum

radarlarla izlendi

Uçmak, ruhun yöneldiği yerin gökler olması, ilahi bir kaynağa ulaşma çabasıdır. Ancak başarısız olunması bu uçuşun takip ve tespit edilerek durdurulması seyrin kendi mantığına aykırı bir süreçtir. Bu uçuşu engelleyen yeryüzü saadetleridir. Uçmak Jung’a göre en ilkel, karanlık yönlerimizle kucaklaşaktır. Bu uçuşun radarlarla izlenmesi kişiliğin görülmek istenen yönlerini bastıran bir persona olarak okunabilir.

Haytanın biriyim ben, bunu bilsin insanlar

ruhumun peşindedir zaptiyeler ve maliye

kara ruhlu der bana görevini aksatmayan kim varsa

laboratuvarda çalışanlara sorarsanız

ruhum sahte

evi Nepal’de kalmış

Slovakyalı salyangozdur ruhum

Şiirin tamamına sirayet eden geniş bir zaman ve mekân algısı dikkat çeker. Ancak evi Nepal de kalmış salyangoz Hz. Âdem’e atif olarak da okunabilir. Ev insanın korunması, mutluluğu, yaşamı için en temel unsurlardan bir tanesidir. Ana tema gurbettir. Ruhun gurbeti. Salyangozun kabuğunun dışında yaşam şansı bulunmaması ise şairin hatta insanın bu dünyada yaşamının imkânsızlığını gösterir. Hali hazırda yaşayan beden değil ruhtur. Ruhun gerçek manada yaşaması ise cennetle simgelenir.

²² Carl Gustav, Jung, *Dönüşüm Sembolleri*, Alfa Yay. Çev. Firuzan Gürbüz Gerhold, 2022, İstanbul, s. 477

aynada iskeletini
görmeye kadar varan kaç
kaç kişi var şunun şurasında?

Ayna tüm şairlerin sesinde açıkça önem arz eder. Karşısında duranı yansıtmaya özelliği ile ayna gözün görmediklerini de gösterme özelliğine sahiptir. Aynaya baktığında iskeletini görmek, tüm o et yığından, deriden, renkten, gösteriştten sıyrılmış insanın esas taşıyıcı sistemini görmek demektir. Bu görünenin ardında görülmeyenin yarattığı karmaşa şairi rahatsız eden duygulardır. Bilicin dışında olup bitenleri gördüğünü iddia eden şairin bunu bir iskeletle ifadesi hoş olmayan fikir ve arzuların tespitidir. “Bilinçdışı daima yağdaki sinek, mükemmellik dolabındaki iskelet, anlatılan güzel hayalleri yıkmamak için uydurulan acı verici bir kandırmaca, insanı yapımıza tutunmuş ve özlem duyduğumuz berraklığı gölgeleyen dünyeviliktir. Simyaya göre pas, bakır yeşili gibi metalin hastalığıdır ama aynı zamanda bu hastalık, felsefi altının hazırlanmasının da temelidir.”²³

boşa çıkmış çabalar, bozuk niyetleriniz
içinizde kırık dökük, yoksul, yabansı
verin bana
verin taammüden işlediğiniz suçları da.

İnsanlığın acılarını sırtlanma arzusu kendini gösterme ve kahraman olma duygusu ile ilişkilidir. Hz. İsa'ya atf olarak da okunabilecek bu durum kendini feda etme ve bu yolla bir kahramanlık elde etme arzusudur.

Bakın ben, birçok tuhaf
marifetimin yanı sıra
İlginç ödeme yolları bulabilen biriyim
Üstüme yoktur ödeme hususunda

Ödeme, yaşanmamış tüm arzular ve bilerek ve bilmeyerek işlenmiş suçlar karşısında bir bedel. Suçlu psikolojisinin tetiklediği bir kefarete. Şair bu ödeme yollarını bulduğunu ima ediyor. Bunun dışında insanlığın tüm cezasını üzerine çekerek bir bedel ödeme ve temizlenme arzusu da olabilir. “insan ruhunu arındırmak, içini ezen yahut iç dünyasında ağırlık yapan tortulardan, fazlalıklardan kurtulmak ister.”²⁴ Ve ardından gelen mısralar insan psikolojisinin eksiklikler karşısında kullandığı tüm savunma mekanizmalarını gösteriyor.

Yapılsın adil pazarlık
yapılsın yapılacaksa
işte koydum işlemeyi düşündüğüm suçları

Freud'un da önem verdiği maddenin korunumu yasasına göre, insan ruhunun dinamikleri de bir ruhsal determinizm olarak adlandırılabilir. Ürün girdileri ve çıktıları hiç değişmeden tekrar eden benzer bileşikler meydana getirir. Arzular ve bastırmaların kaynakları ve sonuçları hiç değişmez ve bu şaire göre adil bir plandır.

Ne yapmam
döl saçan her rüzgarın
vebası bende kalacak
varsın bende biriksın
durgun suyun sayhası
yumuşatmayı bilen ateş
öğüt sahibi toprak
nasıl olsa geri verecek
benim kılıcımı.

““Kılıç ateştir ama hapsedilmiş ateştir” der Bachelard. Ateş güneşten çalınmıştır, güneşe aittir. Cemiyete hitap etmek isteyenler bu Promete fikrini kullanır.”²⁵ İsmet Özel'de tek bir şiirinden hareketle bile geçen mısralarda bahsedildiği üzere cemiyet için kendini feda ve bir kahramanlık payesi arzusu göze çarpar. Aynı şekilde toprak hazinelerin yatağıdır. Her şeyi çoğaltarak geri veren bir anne imajı olarak okunabilir. Ateş ve demirin topraktan çıkması da kılıç sembolünü, yani doğadan gelen bir armağan fikrini kesinleştirir. Bu noktada dört ana unsurla sabitlenen bir yeniden doğuş arketipinden söz edilebilir. “²⁶Yaşamın döngüsel oluşunu vurgulayan bu ilahi eylem ölümsüzlüğü/ebediyeti vurgulayan bir usur olarak kutsal anlatıların en sık kullandığı kalıplardan biridir.” Ölümlü olanla ölümsüz olanın birliği, sonsuzluğa duyulan ihtiyacın yarattığı inanç eylemidir.

Şairin bu ümitkar tavrının yanında dört ana unsur hava, su, ateş ve toprak türlü sıfatlarla verilirken tüm bu zıtlıkların yarattığı bir uyumdan söz ediliyor. İnsanoğlunun ve doğanın yapı taşları her şeye rağmen bu özelliklerin kötü ve iyi işlevlerin her birinin onda bulunmasından kaynaklanan bir sonuçlar zincirlerinin doğal bir süreç olduğunu söylerken, kendi günahlarının suçunu onu bu maddelerden mürekkep yaratan bir ilahi güce aktarıyor. Psikolojide yansıtmaya mekanizması olarak tanınan bu mekanizma, bireyin ruhsal bütünlüğünü sağlaması için olaylar onun iradesi dışında gerçekleşmiş algısı ile karakterizedir. “ Elbette

²³ Carl Gustav Jung, *Rüyalar*, Pinhan Yayınları, Çev. Aylin Kayapalı, 2015, İstanbul, s.246

²⁴ Gariper, Cafer& Bayraktar, *Yasemin, Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti, Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım*, Çizgi Kitabevi, 2019, İstanbul, s. 174

²⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Dersleri*, Dergâh Yayınları, 2018, İstanbul, s.226

²⁶ Zeliha, Öztürk, a.g.ç., s. 194

etik olarak herkesin kendi ağzına kaşık sokmaktan aciz olduğu bu Gerizakalı Çocuklar Evinin bütün sorumluluğunu Tanrı'ya bırakmak daha uygun olur; ama insanın kedisine emek vermesi ve ruhunda gelişebilecek bir şeyler olduğunu anlaması daha değerlidir.”²⁷

İslam inancında da yer alan Anasır-ı Erbaa, dört unsurdan oluşur. “Bunlardan mutlak ağır olan unsur (toprak) aşağıya doğru, mutlak hafif olan (ateş) yukarıya doğru, izâfi ağırlık ve hafifliğe sahip bulunan diğer ikisi ise bunların arasında hareket ederler.”²⁸ Aşağı doğru harekete zorlanan insan nefsinin vad edilen kılıçla yukarı doğru hareketine duyulan umut bu dört unsurla simgelenir. Tüm bu olanlara, bu saçmalıklara, günahlara ve yanlışlara rağmen kılıcın ona geri verilmesi nihayetinde yaratıcının yeryüzünde güç verdiği söz sahibi nadir insanlardan olacağı umududur. Bu umut eve ulaşacağına duyulan inançtır. Ev, insanın hatasıyla sürüp çıkarıldığına inanılan o kusursuz belde...

İçeriğinin yanında biçimin de anlatıda bir değer ifade ettiği görüşü Nietzsche, Bahtin ve Frye Tarafından vurgulanmıştır. Baktin anlatının birden çok katmandan oluştuğunu ve bu katmanlardan birinin biçim olduğunu söyler. Çünkü biçim anlamın düzenlenme biçimini içerir.

Şiirin genelinde dikkat çeken biçimsel unsurlardan biri, imla yapısının kurallara aykırı oluşudur. Bu aykırılık kasıtlı bir aykırılık olmadığı gibi uyum ya da uyumsuzlukta bir belirleyici bulunmaz. Modern şiirde sıklıkla karşılaştığımız bu yapı aslında bazı düşünce ve maksatlar gizler. Bu yapı İsmet Özel'de Marksist düşüncenin tesiri olabileceği gibi, psikolojik olarak insan ruhunun yıkıcılığı ve öfkesini simgeler. Bunun yanında özellikle noktalama işaretlerinin kullanılmaması estetik bir kaygı olarak da okunabilir. “Nokta kullanmak bir dizi kırılma, belirsiz bir ifade dizesi olması istenen dizeleri kesintili anlam birimleri şeklinde doğramak olurdu”²⁹

Yine ses tekrarların p, ç, t, k gibi sert ünsüzlerle örülü olması şairin kişilinde bulunan bir sertlik ifadesi olabilir. Aralıklı olarak tekrarlanan sert sesler şiirin muhtevasını oluşturan isyan, nefret ve şikâyet duygularını destekler.

Kişî çekim eklerinin 1.Teklik şahsa odaklanmış olması ise derin bir narsisizm algısının ifadesi olabilir. Yine fiil çekimlerinde kullanılan geniş zamanlı çekimler hayatın aldatici bir oyun olduğu fikrini ve süresiz ve boyunca devam eden bu geniş zaman kipi kullanımın şiirin sonunda gelecek zamana bırakması tüm bu

karamsarlığa rağmen kuvvetli bir inancı ve “şüphe edilmeyen bir imanı”³⁰ ifade eder.

Şiirde kullanılan -ler -lar eklerinin nicelik çokluğu nitelik olarak esere bir hacim vermektedir. Bu ekin gramatik manası dışında ahenge olan katkısı göz önüne alınmış olmalıdır. Bu biçimsel yararı dışında ekin anlama verdiği kesafet ve hacim aktarılacak istenen düşünceyi de çoğaltır ve belirginleştirir.

Sonuç

Şair ve yazarların ister perde arkasından peygamberlere gösterilen sınırlar gibi ilahi kaynaklı sözlere muhattap olduğuna inanılsın ister sezgi gücüyle sıradan insanın farketmediği gerçekliği görebiliyor olduklarına inanılsın nihayet bizi sanatçı kişinin sözlerinin ardını araştırmaya götürür. Bu araştırma sanatçının biyografisine odaklanarak onun yaşamında etkili olan olay ve unsurların sebep olduğu davranış şekillerini açığa çıkarabilir. Aynı yöntemle kurmaca eserlerde yaşam bulan karakterleri de analize tabi tutabilir ve bazı sonuçlara varabiliriz

Bunun dışında şair ve yazarların seçtiği kelimeler, nesnelere veya bilerek sustuğu hususlar tespit edilerek arketipsel bir bilinçaltına ulaşmayı deneyebiliriz. Mitolojik ürünlerden modern şiire gelene kadar sayısız eserde tekrar eden ana yapı bize ruhsal dinamiklerimiz hakkında bilgi verebilir. Bu sembollerin hem sanatçı hem alıcıda meydana getirdiği ruhsal durumlar tespit edilebilirse insan ruhu için mucizevi bir reçete halini alabilir. Belli metinler psikolojik tedavide ilaçtan daha etkili olabilir. İlk çağ hekimleri sözlerin büyü gücüne inanıyorlardı. Şairlik görevinin kadim Türk tarihinde aynı zamanda şifacı olan kamlara verilmesi bu gerçekliği bildiklerinin göstergesidir. Sosyolojik açıdan yapılacak değerlendirmelerde de sanatsal her türlü üretimin müziğin, resmin, edebiyatın hatta dansın insanın ruhsal sağlığın sağaltımında kullanılması hemen bütün geleneklerde yer alır.

Görülenin ardında bir görülmeyene odaklanan psikanaliz, her ne kadar bir yöntemi olmasıyla bilim sahasına yaklaşırsa da, sonuçların analizinin psikolojisine bağlı olduğu gerçekliği ve nesnel olmayışı ile bilimden uzaklaşır. Ancak bugün nesnel bilimin geldiği noktaya hayal gücü ile geldiği düşünülürse, bu dinamiklerin araştırılmaları, ortak sembollerin ortaya çıkarılması ve bu sembollerin yorumlanması insan yaşamına ciddi katkılar sağlayacaktır. Sanatsal metinlerin gücü buradan gelir. Onlar keşfettikleri ruhsal iskelete içeriden dokunur ve onu tamir ederler.

Edebi eser incelemesinin bir sanat metnini ve anlama ve yorumlama dışında, bu yorumlarla geleceğe katkı sağlaması gerekir. İş bu niyetle Türk Edebiyatı'nın önemi şairlerinden olan İsmet Özel'in bir şiiri üzerinden,

²⁷ Carl Gustav Jung, adı geçen eser, s.186

²⁸ TDV İslâm Ansiklopedisi 1991, İstanbul, Cilt:3 s.149-151

²⁹ Terry Eagleton, *Şiir Nasıl Okunur*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007, s.189

³⁰ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, Dergâh Yayınları, 2009, İstanbul, s. 231

şiiirde biçimsel unsurların psikolojik tezahürleri ve arketipsel semboller tespit edilmeye çalışılmıştır.

Arketipsel imgeler edebî eserde hissedilemeyen derinliklerden seslenen yapıların dışavurumudur. Jung'un formüle ettiği biçimiyle edebiyat dünyasını da etkilemiştir. Mitolojilerden modern metinlere metinlerarasılık bağlamında da okunabilecek bir palimpest özellik taşır. Bu çalışmada yazarın ortaya koyduğu ruhsal seyir evrensel semboller ışığında okunmaya çalışılarak, hakkında sayısız çalışma yapılan İsmet Özel'in ruhsal yapısı iredelenmiştir.

Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Fotoğrafın Arkasındaki Satırlar şiiri yazarın yaşamın ortasında verdiği varlık mücadelesinin bir öyküsüdür. Modern insanın içinde kıvrıldığı bireyselleşme ve kendinden kaçma olgusu içinde yine de zeminde hissedilen bir aşkınlık inancı ile kendisinde bulunan tüm rahatsızlık verici unsura rağmen bir yeni yaşam formuna inanç ihtiva eder. Kılıca sahip olacak bir iskeletin gideceği yol uzun ancak imkânsız değildir. Yazın ürünlerinin tanmamında vuku bulan bir yokluk ve o yokluğun hissedilmesi ile çıkılan arayış bir zaferle ya da bir felaketle son bulur yazgısı Campbell'in de sistemleştirdiği şekliyle bu şiirde de karşımıza çıkar. İskelete yaklaşan bir görüntünün dört temel unsurla sarılıp bir kılıca sahip olacağı fikri insan ruhunun temel arzusu olarak okunabilir. Sürgünde olan ruhun türlü imgelerle cennete, dağılmış kişiliğin tamlığa, engellenmiş varlığın hayalini kurduğu kahramanlığa kavuşacağı inancı şiir boyunca türlü imgelerle yinelenmiştir. Arayış arketipi felsefi bir bakış açısıyla insan türünün anlam arayışını yansıtan bir duygudaşlık temelinde okur kişisine de estetik haz vadedebilir.

Yazarın kullandığı sesler ve şiirin fonetik unsurlarında bir zıtlık dikkat çeker. Sanat eserinin her ruhun resmi olduğu görüşünü destekleyen bu şiir, İsmet Özel'in yaşadığı çatışmanın açık bir resmidir. Tezat sanatına sıklıkla yer veren şair kişiliğinde bulunan çatışmayı sergiler. Jung "enantidromia yasası" ile her gücün karşıt gücüyle ifade edilebileceğini ileri sürer. Şairin sözcük kullanımındaki bu zıtlık ifadeye kuvvet veren ve anlatımı güçlendiren bir yapı oluşturur.

Şiirin tamamına sirayet eden yüce arketipi daima bir ideale işaret eder. Bu arketip şairin ulaşmak istediği bir kahramanlık payesi olarak okunabilir. Bu yüce arketipinin yanında bir gölge arketipi olarak şairin iskelet tasviri ile verdiği bir engelleyiciler bütünü ile karşılaşırız. İnsanın yaşam yolculuğunda yakasını bırakmayan bu gölge arketipi şairin muhayyilesinde ancak ilahi güçle yenilebilir ve yüce arketipinin zaferi böylece kutlanabilir.

Nihayetinde ilahi kaynaklı sözlerden, mitolojik metinlere, destanlardan modern anlatılara geniş bir yelpazede hemen her türde temel amaç anlama ve aktarmaktır. Bu temel amacın insan ruhu her yerde bir ayıdır algısı temelinde hem yazarda aynı dinamikleri

tekrar etme hem de okurda aynı bilme ihtiyacının duygudaşlığı sebebiyle yarattığı estetik haz benzerdir. İş bu düşünce İsmet Özel'in bir şiirinden hareketle destenmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Aristo, Poetika, Çev. Sami Rifat, Can Yayınları, İstanbul 2015
- Beyazyüz, Murat, Cemil Meriç'in Psikobiyografisi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016
- Campbell, Joseph, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, Çev. Sabri Gürses, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2013
- Oğuz, Cebeci, psikanalitik Edebiyat Kuramı, İtaki Yay. , 2004, İstanbul, s.475
- Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul 2017
- Crapps Robert W "Psikanaliz ve Din", Çev. Ali Ayten, Marife, yıl.4, s.1 bahar 2004, s. 173, 2004
- Çetin, Nurullah, Şiir Çözümleme Yöntemi, Ankara, Akçağ yayınları, Ankara 2017
- Eagleton, Terry, Şiir Nasıl Okunur, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2007
- Freud, Sigmund, Psikanaliz Üzerine Beş Konfrerans, Say Yayınları, İstanbul 2015
- Freud, Sigmund, Sanat ve Edebiyat, Payel Yayınları, Çev. Emre Kapkın&Ayşen Tekşen, İstanbul 2016
- Freud, Sigmund. Leonardo Da Vinci, Oda Yayınları, İstanbul, 2019
- Frye, Northrop, Eleştirinin Anatomisi, çev. Hande Koçak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015
- Gariper, C.& Bayraktar, Y. Dionizyak Coşkunun İhtişam ve Sefaleti, Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2019
- Gümüş, Hicrani, Arketipsel Eleştirinin Temel Kaynakları, Gıb Akademi, Cilt/Vol: 1 Sayı/Num: 1 Aralık/December 2021
- Jung, Carl Gustav, Dönüşüm Sembolleri, alfa yay. Çev. Firuzan Gürbüz Gerhold, İstanbul, 2022
- Jung, Carl Gustav Rüyalar, Pinhan Yayınları, Çev. Aylin Kayapalı, İstanbul, 2015
- Kaplan, Mehmet, Tevfik Fikret, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009
- Kolcu, Ali, İhsan. Edebiyat Kuramları, Salkım Söğüt Yayınevi, Erzurum 2016
- Özel, İsmet, Erbain, Tiyo Yayıncılık, İstanbul 2022
- Öztürk, Nurullah "Psikanaliz ve Edebiyat, İnsan Bilimleri Araştırmaları" yıl:1, sayı:4, 1993

- Zeliha ÖZTÜRK, Yenileşme Dönemi Türk Anlatılarının Arketipsel Eleştiri Yöntemi İle İncelenmesi (1796-1895), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2017
- Sarı, Ahmet, Psikanaliz ve Edebiyat, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara 2008
- Sülüşoğlu, Gamze. “Kleinci Psikanaliz Zemininde Çağdaş Sanatta Çirkinlik ve Tezahürleri”, Cilt:12, s.2, 347-364, 2022
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. Edebiyat Dersleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018
- TDV İslâm Ansiklopedisi İstanbul, Cilt:3 s.149-151, 1991
- Yılmaz Odabaşı, Hayriye “Freud’un Leonardo Da Vinci Eseri ve Psikotarih Üzerine”, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:11, 2020